

Мазяр О. В.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ЕТНООБРАЗ ФРАНЦІЇ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТА КРИТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті розглянуто особливості етнообразу Франції у рецепції Лесі Українки на основі епістолярної та критичної спадщини письменниці.

Ключові слова: імагологія, етнообраз, французька культура, європейська література, естетичні погляди.

В статье рассматриваются особенности этнообраза Франции на материале эпистолярная и критических статей Лесю Украинки.

Ключевые слова: имагология, этнообраз, французская культура, европейская литература, эстетические взгляды.

The article deals with the particularities of the ethnic image of France on the base of Lesya Ukrainka's epistolary material and the critical articles.

Key words: imagology, the ethnic image, the French culture, the European literature, the aesthetic views.

Вивченням образу іншого як народу, нації, певної групи у порівняльному літературознавстві займається імагологія (imagologie), яка виникла у французькому літературознавстві у 50-х роках ХХ століття. Справжніми праотцями імагології вважають Фердинана Балденстергера і Поля Азара, які привернули увагу французьких компаративістів дослідженнями про зображення письменниками в своїй творчості власних спостережень про інакомовні країни та створені ними конкретні літературні образи. Французький дослідник Жан Марі Карре конкретизував визначення імагології як інтерпретації інших національних культур.

Українські дослідники виділяють окрему галузь компаративістики, літературну етноімагологію, предметом якої є літературний етнообраз, під яким розуміємо такий літературний образ, що репрезентує не лише індивідуальні риси, але й національну ідентичність зображуваних персонажів [1, с. 352]. Отже, літературний етнообраз це – деталь, яка використовується для зображення всієї нації. Виявити ознаки літературних етнообразів найчастіше можна в мандрівних записках, повістях, історичних і пригодницьких романах, а також в перекладах, критичних рецепціях, публіцистичних есе, епістолярній спадщині.

У своєму дослідженні ми хотіли б акцентувати увагу на рецепції етнообразу Франції на основі епістолярної та публіцистичної спадщини Лесі Українки, оскільки ця тема є малодослідженою. Вивчення образу Франції у творчому доробку Лесі Українки співвідноситься з вираженням духовних пошуків письменниці, еволюцією її характеру та формуванням естетичних поглядів.

Освітою дітей у родині Косачів перш за все опікувалася мати – Олена Пчілка, письменниця, етнограф, перекладач. У часи, коли Україну фактично вважали колонією Росії, і, відповідно, офіційною мовою була російська, в сім'ї Косачів в повсякденному житті звучала українська мова. Через книгу та рідну мову батьки Лесі Українки дають дітям хороше виховання, прищеплюють їм почуття належності до свого народу, розвивають інтерес до української та світової культури.

Серед усіх іноземних мов, якими володіла Лариса Косач, французька посідала особливе місце. Французька тема в житті і творчості Лесі Українки дозволяє їй визначити національну ідентичність, переосмислити інший культурний досвід. Метою нашого дослідження є визначення домінуючих рис образу Франції в епістолярії та критичній спадщині Лесі Українки.

Отже, Франція для Лесі Українки асоціюється з французькою мовою, яку вона вивчає зі своєю матір'ю, Оленою Пчілкою, що отримала блискучі знання французької та німецької у пансіоні Агати Нельговської. Отримавши перші уроки французької від матері, надалі Леся Українка продовжує вдосконалювати свої знання і володіє нею не лише на розмовному, а й на викладковому рівні. Хоча письменниця зауважує, що французькою вона розмовляє краще, ніж російською, встановлює традицію спілкуватися французькою зі своїм племінником Зорею, послуговується цією мовою в епістолярії, але чітко визначає межу між рідним та запозиченим, все-таки для Лесі Українки це – «чужа» мова [5, с. 68]. Письменниця ніколи не забуває про те, що вона – українка, яка володіє літературною українською та іноземними мовами, що дає можливість знайомитися з шедеврами європейської літератури в оригіналі.

У юному віці Лариса Косач читає твори представників французького романтизму Мюссе та Гюго, та й сама починає перекладати з французької на українську, оскільки вважає за необхідне знайомити українського читача з європейською літературою. Вона дуже відповідально ставиться до складання списку перекладної літератури плеядівців. Серед французьких персоналій акцентує увагу на необхідності перекладу творів представників класичної школи Мольєра та Беранже, серед романтиків виділяє окремі твори Мюссе та Жорж Санд, Леконт де Ліль, пані Сталь. Серед представників реалістичної традиції Леся Українка виділяє романи Гюго, Бальзака, Флобера, Золя, вірші представника парнаської школи Теофіля Готье. Важливим є те, що Леся Українка настільки прагне якнайшвидше підняти рівень української культури та літератури, наблизивши її до європейських канонів, що вона ніби спрямовує українського читача на вибір тих творів, які дійсно сприятимуть формуванню естетичних смаків українців.

Сама письменниця зазначає: «як більше знатимуть українці чужу літературу, то може, згине з нашої літератури отой невдалий дилентатизм, що так тепер панує в ній» [4, с. 85]. Очевидно, що Леся Українка має

свій особливий критичний погляд на французьку літературу, яка у її баченні не сприймається ідеальною лише тому, що це – вже сформована європейська література. У статті «Новые перспективы и старые тени» мисткиня детально аналізує формування літературного образу жінки від часів Мольєра з його «смішними манірницями» до сучасних її авторів. Не зважаючи на існуючий стереотип асоціювати Францію з чимось новим, Леся Українка констатує факт дещо упередженого ставлення до жінки порівняно з іншими країнами, адже у класичній і некласичній літературі немає жодного вільного духом жіночого образу. Французька жінка і в літературі, і в суспільному житті у баченні Лесі Українки залишається пасивною, має статус «напівзвільненої» з можливістю претендувати лише на педагогічну, артистичну та літературну діяльність. Леся Українка підтримує прогресивних французьких конгресисток, які відстоюють свої права на самостійність, на участь у політичному житті. Письменниця зауважує, що ні героїням, ні французьким авторам не вдається бути відчайдушними у боротьбі за свої ідеї, бо це є вивом типової риси, притаманної французам і сьогодні – страх видатися смішними. Ось чому, наприклад, були занедбані пошуки «вищої жінки» Жорж Санд та прагнення Стендаля говорити не про жінок, а про жінку.

Хоча сучасна Лесі Українці французька література насичена феміністичними ідеями, новими іменами та назвами («Новий біль» Ж. Буа, «Нове бажання» П. Луїса) та письменниця іронізує, кажучи, що Франція завжди перемагає на культурних виставках, але жіноче питання і далі залишається болочим. Тобто вона має на увазі уміння французьких письменників представляти свої ідеї, які є не дуже оригінальними, це – усім відома істина про те, що все нове – це добре забуде старе.

У період, коли французьку культуру вважають ідеальною, а мода й виховання у французькому стилі є домінуючими, Леся Українка не боїться гостро критикувати тих представників цієї країни, які брали участь у торжествах російського царя Миколи II під час його візиту до Франції у 1896 році у статті «Голос однієї ув'язненої». Париж – уособлення всієї Франції, Леся Українка називає містом-царевбивцею, протиставляє революційний гімн «Марсельезу» сумному приспіву російського «Боже, царя храни». Для письменниці високим залишається ім'я Мольєра, який висміював вади буржуазного суспільства, створеного для Франції королем Людовіком XIV, або ж Королем-Сонцем, за правління якого країна зазнала значного піднесення у культурній сфері та великої кількості народних заворушень. Леся Українка прекрасно орієнтується у французькій історії, вона згадує про «залізну маску», таємничого в'язня Бастилії часів Людовіка XIV, говорить про Наполенів кодекс – кодекс цивільного права Франції, розроблений за часів Наполена Бонапарта, який з поправками діє і досі. Звичайно, Париж для Лесі Українки – це величне місто з своєю історією, Сена з багато численними мостами, студентський Латинський квартал поблизу Сорбонни, місто яке «avec si on mettrait dans une bouteille» (за допомогою якби можна і Париж вкласти в пляшку) [4, с. 290].

Етнообраз Франції не можна уявити без театру, Леся Українка стежить за театральним французьким життям, відвідує спектаклі з трагіком Комеді Франсез, Муне Сюллі, читає оповідання Сари Бернар, відомої виконавиці драматичних ролей, яка дебютувала з роллю Іфігенії Жана Расіна. Але знову ж таки, письменниця має свою незалежну точку зору і на французький театр, і на гру його акторів, і на французьку літературу. Можна припустити, що для Лесі Українки образ Франції умовно розділений на дві частини – старе, класичне, позитивне, і – нове, не завжди позитивне. Так, у своїй статті «Утопия в беллетристике», вона зазначає, що у Новій Франції гостей, які прибули здалека, приймають не так, як у попередні часи, звертає увагу на новоутопійську гречність французів вихвалити своє і ганити чуже. За нового режиму девіз французької революції «Рівність, Братерство і Воля» вважають навіть шкідливим. Театр живе «самою лірикою, комедія й трагедія втратили інтерес». Хоча деякі сучасники письменниці вважають, що це на краще, Леся Українка робить висновок, використовуючи французьку приказку – «про смак нема що сперечатись». Крім того, Леся Українка зауважує, що популярність іноземних літератур у Франції не велика, якщо порівнювати її з популярністю французької літератури у всіх європейських країнах. А сама вона виступає за діалог культур, порівнює цю взаємодію з мостами, які повинні поєднувати різні країни, цивілізації, епохи.

Без минулого немає майбутнього – цей афоризм спадає на думку, коли, перечитуючи листи Лесі Українки, ми спостерігаємо за її зацікавленістю ведичними гімнами і фольклористичними працями на французькій мові. Вона читає психологічні твори Гюйо, опрацьовує «Євангеліє» Верна, історичні нариси, сукупність цих творів допомагає Лесі Українці сформулювати повну картину історії Франції як країни і французів як нації.

Отже, хоча мисткиня порівнює сучасну французьку культуру з квіткою, вона не ідеалізує її, а навіть говорить про так звану «blague parisienne» (паризьку дурницю, манірність) в поведінці французів, про «mot de chic» (модне слово), які вживаються паризькими школярами «при всякій вірній і невірній okazji, чи річ йде про неправильні дієслова чи про «Антигону» Софокла – все одно!» [4, с. 414].

Леся Українка відкриває Францію як європейську культуру для України за допомогою своїх перекладів Гюго, Жорж Санд, П.-Ж. Етцель, М.Верна, Метерлінка. У цій царині письменниця близька до змісту оригіналів, але за допомогою українського слова вона дещо видозмінює текст і робить його зрозумілим для кожного пересічного читача. При цьому не вважає українську літературу «за жебрачку» і завжди вимоглива у перекладах до себе та до інших. Франція у сприйнятті Лесі Українки залишається засобом збагачення мови не в значенні лексики, а в значенні фрази, багатства форми. Вона використовує крилаті вислови, приказки мовою оригіналу, наприклад, «Qui vivra verra!» (Поживемо, побачимо!), «L'homme propose, dieu oppose» (Людина передбачає, бог визначає!), «A la guerre comme a la guerre» (На війні як на війні), «Après nous le déluge» (Після нас хоч потоп), «Fais que tu devras, advienne que pourra!» (Роби, що треба, хай буде що буде). В листах Лесі Українки вжиті і цитати з творів її улюблених письменників, Мюсе, Гюго, окремі слова і вирази французькою, еквіваленту яких не існувало в українській мові, наприклад, апломб, бандаж, фатальність тощо.

Отже, вивчення Лесею Українкою іншого культурного середовища за допомогою історико-порівняльного методу задовго до виникнення імагологічних вчень базувалося на ґрунтовному вивченні французької історії, літератури, культури. Леся Українка однією з перших «інакшість» робить об'єктом досліджень, в полі зору її цікавості сукупність етнічних рис, відмінних від національних українських в соціальному та культурному значенні.

Етнообраз Франції у баченні Лесі Українки – це загальний образ видатної культури, яку вона не наслідує, не стилізує, а розглядає як поєднання національної специфіки та взаємодії з іншими культурами. Письменниця виокремлює такі риси французького характеру як енергійність, дотепність, знаходить спільне між українцями і французами «наші люди не менш від французів бояться того, що зветься *le ridicule* (смішне)» [4, с. 102].

Леся Українка виділяє смак до величного, вроджений французам, адже ця нація дала світові великих поетів, артистів та й інші видатні імена. Вона зазначає, що французи мають манеру зачісуватись, розмовляти, підкреслено декламувати а ля франсез, «що для нас, вихованих в інших літературних традиціях здається дивним» [5, с. 154]. Але французи відкритіші до нового, до змін, ця риса французького характеру асоціюється у Лесі Українки з прикметником «новий», який вона часто використовує, говорячи про Францію, нову літературу, новітніх французьких критиків, про театр. У сучасну їй Францію приходять космополітизм, який викликає занепокоєння у деяких французів. Важливим компонентом етнічного образу країни для Лесі Українки є Париж, який уявлявся не просто містом, а культурним всесвітом, середовище якого пронизане певним змістом. Для багатьох Париж був осередком інтелектуальної і творчої енергії, хоча образ Парижу проектувався на всю Францію, асоціювався з французькою легкістю та веселістю, Леся Українка бачить іншу сторону Парижу – улесливий прийом представників російської влади та місце жінки у суспільстві. Для Лесі Українки важливо показати Францію різнобічно, не применшуючи ролі Парижу як всесвітнього культурного центру, як важливого фактора діалогу різних культур.

Література:

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство / В. Будний, М. Ільницький. – Київ, 2008. – 430 с.
2. Косач-Кривенюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривенюк. – Нью-Йорк, 1970. – 926 с.
3. Українка Леся. Збір. Творів: У 12-ти т. – Т.8. – К. : Наукова думка, 1978. – 324 с.
4. Українка Леся. Збір. творів У 12-ти т. – Т.10. – К. : Наукова думка, 1978. – 542 с.
5. Українка Леся. Збір. творів У 12-ти т. – Т.11. – К. : Наукова думка, 1978. – 478 с.
6. Українка Леся. Збір. творів У 12-ти т. – Т.12. – К. : Наукова думка, 1978. – 694 с.